

**РОДСТВОТО В НЯКОЛКО НАРОДНИ ПЕСНИ ОТ БУРЕЛА,
ЗАПАДНА СРЕДНА БЪЛГАРИЯ**

Райко Любенов
гр. Сливница

Бурел е покрайнина в Западна Средна България. На запад граничи с Царибродско (дн. в СФР Югославия), а от другите страни с Годечко, Трънско и Брезнишко. Диагонално от СИ към ЮЗ през него минава пътят от Драгоман за Трън.

С помощта на учениците си около 1965 г. събрах над 300 песни от този край. Сега се спирам на 7 от тях, които са свързани с темата за родството. Някои от тях се срещат и в други райони на страната в други варианти. В тези песни се засягат родствените отношения вътре в рода: отношението на снахата към новия дом, на снахата към нейната зълва, отношенията между етървите (снахите), между братята преди и след женитбата им и т. н.

В песента „Борянче, мила снашице”¹ виждаме какво е отношението на снахата към мъжовия род. Нейната баба я пита:

- Борянче, мила снашице,
нещичко ще те попитам:
Коя е рода по-мила –
бащина или свекрова?
- Бабо ле, мила, бабо ле,
като ме питаш, че кажем:
- Бащина рода по-мила,
ама е, бабо, до време,
свекрова рода – до века.

Много твърдо е казано кое родство е по-силно: онова, върху което лежи създаването и продължаването на поколението. Снахата е длъжна да почита свекровата рода до края на живота си, защото там тя живее постоянно и там ще роди и отгледа децата си.

Има и зли снахи, които мразят своите зълви и гледат да им напакостват от ревност и завист, защото техните мъже все още обичат сестрите си силно, макар вече да са се оженили („Два су брата много живували”²).

Два су брата много живували,
сестру Нейкю много обичали,
от обич ю на пазар одвели,
що видели, све Нейк’и купили.
Купили ю ноже църноцрече,
на ножето ясно огледало,
да се Нейкя често огледуе.
Каскандиса³ кучка Павловица ...

Тя открадва ножчето и последователно пробожда воловете, биволите, източва „девет бъчве вино, а десета със люта ракия”. И всичките пакости приписва на Нейкя. И когато вижда, че мъжът ѝ не обръща внимание на всичко това и продължава да обича сестра си, Павловица „убожда” своето мъжко детенце и скрива ножчето под възглавницата на Нейкя. Нейкя не може да се оправдае, никой не ѝ вярва и тя бива съсечена от брат си ...

За страшното си престъпление Павловица е наказана от Бога:

Разболе се кучка Павловица,
та лежала тъкмо девет годин,
през костите трава проницала,

през очите муе⁴ пролитале.

Чрез ред знамения всички узнават, че виновна е Павловица.

Извели ю на дела висока,
насипали с катран и видело⁵,
после Павловицу запалили.

Три дни и три ночи им светила.

Така, освен Божието наказание, Павловица е наказана и от народа. Народният певец с чудно майсторство събира в тази песен силната братска любов, страшната човешка завист и Божието възмездие.

А когато и двете етърви са зли, бедата е още по-голяма. („Два су брайка дружбу другували”⁶):

Два су брайка дружбу другували,
за нищо се брайка не карали.

Ка се они двама оженили,
довели су две кучк’е етърве.
Тъгай двори насред прекопали,
у прекопйе Дунав навърнули.

И започнали лютите клетви:

Па що беше по-стара етърва,
седнала е дома на прагове,
люто кълне и люто нарежда:

- Чуеш, моме, по-млада етърво,
да си родиш девет мили сина,
свите девет на война да пратиш,
од деветте едън да се върне
и на н’ега – деведесе ране!

- Та що беше по-младата етърва,
седнала е дома на прагове,
люто кълне и люто нарежда:

- Чуеш, моме, по-стара етърво,
да си родиш седъм миле черк’е,
од седъмте една да остане,
додек жива пужел’⁷ да се влачи,
додек жива мужа да не види!

Послуша г’и Господ од небото,
кико рекли – тека и стануло...

Колко е силна понякога човешката злоба и ненавист! Но Господ жестоко ги наказва – това, което те си избират.

В някои песни се засяга и темата за имотните отношения в рода („Де се е чуло, видело”⁸):

Де се е чуло, видело,
син бащу си вързан да кара,
да кара, да га продава.

Вървели, що су вървели,
минули пол’е широко,
настала гора зелена,
у гору дърво високо,
до дърво бистър кладенъч.

- Синко ле, синко Стояне,
развържи рук’е баштине,
водицу да се напием,
по-тежък, синко, да станем,
повече паре да узнеш,
децата да си отгледаш

и кико тебе да стану
и тебе вързан да карат,
да карат, да те продават.

Това чака неблагодарният син – и него да го продават. Това е нравствено падение, чиято основа са имотните отношения в рода. Синът е много алчен.

Такива имотни отношения в семейството наблюдаваме и в днешната действителност. Само трябва да се намери човек, който да ги вплете в народна песен. Наскоро във в. „Трета възраст” (бр. 44/1997 г.) бе поместено оплакването на един дядо. Баща съзижда с голям труд къща до НДК в София. Прехвърля я на дъщеря си, за да я освободи от данъци. Тя от своя страна я прехвърля на своята дъщеря. Старият човек изнемогва с малката си пенсия и търси помощ от внучката си, но бива изгонен от нея. Ето как би продължил с песен тази трагична история народният певец:

Насреща внучка излезе,
чуждо дядото поглежда
и гневни думи нарежда:
- Вън, господин Джуров,
излезте, килими ще ми изцапате!
Таз къща е моя собственост!
Такива думи изрече,
дядо си „господин” нарече
и гневно тръсна вратата.
Дядото крака затътри
и в старчески дом отиде...

Така би звучала новата народна песен, която би отразила един момент от тежкото ни съвремие, когато се получава срив в родствените връзки⁹.

„Два су се брата делили”¹⁰, всичко поделили. Но единият бил по-лаком и наредил на жена си Петкана да приготви обяд, в който да сложи отрова, за да убие брата си и завладее всичкото имане. После отишел на лов. Но Петкана била умна и разумна и в храната, вместо отрова, смесила вино с ракия.

Йован е паднал, припаднал,
ни жив, ни още, ни мъртъв.
А Петкана е станала,
с бело го платно прекрила
и му свещица запали.

По време на лова Стоян се изморил и полегнал. Съзрял в облаците едно сиво орленце. Пуснал единия си сокол върху него, после и другия.

... И са го двама хванали,
перо по перо скубали,
жълти му очи клювали.
Орленце жално пишеше,
майка си люто кълнеше:
- Проклета да си, мале ле,
три пъти да си носила,
два пъти да си люпила,
по едно да си чувала,
я сега братец да имам
от сокол да ме отърве!

Стоян се стреснал:

... И право дома отиде
и отдалеко извика:
- Либе ле, либе, Петкано,
дано не си, либе, сторила,

това що ти либе поръчах!

А Петкана го заведе
брата си Йована да види,
още му гори свещица.

Стоян се назад повърна,
извади остро ноженце,
та да се в сърце прободде.

Петкана му задържа ръката.

... Вземала ведра ковани,
донесла вода студена
и е Йована поляла.

Йован ми се е пробудил
од това тежко пиянство.

Двамата братя се прегърнали здраво. Свикали на тежка гощавка цялото село.

Стоян си на хора продума:

- Яжте и пийте, селяни,
и чуйте що ще ви кажа:

„Кога си жена вземате,
попитайте комшиите
сговорна ли е с хората,
работна ли е из къщи!
Кога си куче вземате,
попитайте стопанина
от сой¹¹ ли е майка му,
далек ли гони вълците!”

И още чуйте от мене:

„Че брат без брата не може,
че брат без брата не бива!”

В тази песен виждаме на едно събрани братската алчност, покаянието, братската обич, разумната жена. И всичко това в един род.

В живота се среща често нарушения на нравствените отношения. В следващата песен („Марко коси трава детелина”¹²) е отразено това.

Марко коси трава детелина,
Мара бели платно на белило.

Мару майкя од белило ока:

- Айде, Маро, Марку леб да носиш!”

- Нечем, майко, Марку леб да носим!

Марко мене за сестру не брои.

Я му кажем: „Добро утро, брале!”

он ми каже: „Дал Бог добро, либе!”

Я му кажем: „Трава за косен’е.”

он ми каже: „Трава за леган’е.”

Тогава майката проклина, че ако Марко е казал тия думи, под откос сено да излезе змия и да му изпие черните очи. Така и станало:

Тамън това майкя издумала,

излезнала змия усойница,

та изпила Марку църни очи.

Такива случаи има и в живота¹³. Това наблюдаваме и в пословицата: „Дълбока вода брод нема, хубава мома род нема.”

Темата за хайдутството в един род също е възпята. „Цар си пашу нагос’е 14 покани”¹⁵, пашата му подарил една робиня с предупреждението: „Ранете ю и од н’у се пазете!”¹⁶.

Пазили се, но робинята намерила случай, та излъгала младо турче да открадне „три товара злато”, а самата тя откраднала „три коня ранени”. После издебнала и убила

турчето. Останала сама в гората, тя запяла и заплакала: „Кой ли сега мене че намери?“. Хайдутите чули „песен девоячка“ и хайдушкият войвода заявил: „Това мене либе че да бъде!“. Вземат я и застават пред олтара да се венчават. Но се явява знамение: виното в чашите се превърнало в кръв ... Това стряска всички. Войводата пита:

- Вала тебе, млада робин'ице,
знаеш ли си рода и порода?

Робин'ица тиом одговара:

- Знаем, знаем, кико да не знаем.

Башта ми е стари Новак'ина,
а брат ми е айдук Крадовиче...

Тъгай су се двама опознали
и тъгай су двамата разбрали,
дека били братък и сестрица...

Па се они братск'и пригърнули...

Три дни йели, пили и се веселили.

Тука целият род е хайдушки: и бащата, и синът, и сестрата. Бог закриля хайдушкия род, като не позволява да се извърши грехът на кръвосмешението.

Освен в показаните песни, родствените отношения се проявяват в обръщенията между членовете на семейството. Така снахата назовава свекъра си „тате“, свекървата „мамо“, по-стария девер „бате“ или „нане“, по-младия девер „убавенко“, по-старата зълва „сестрице“, по-младата зълва „убавице“. По този начин снахата, след като е влязла в чуждия дом, вече го чувствава свой и се отнася с любов и уважение към всички.

Това са родствените отношения, отразени във фолклора на нашия край. В тях е отразено родството в най-големите му разновидности на чувствата – любов и омраза, завист, злоба, чисти отношения и аморалност, уважение и ненавист, алчност и щедрост – въобще с цялата гама от човешки емоции.

* * *

Накрая ще засегна бегло въпроси, които нямат пряка връзка с темата, но имат отношение към нея. Как гледаме на родството, на родовите корени ние днес, сега? Как се отнасят към това българите извън страната? И как гледат на това в другите страни.

В нашия край, в Бурела, организираме землячески и родови срещи. В с. Габер са направени пет родови срещи на рода Макинци, като последната от тях е документирана на видео. Хората от с. Неделище проведехме петнадесет землячески срещи. На тях всички ние се чувствахме не само като земляци, но и като роднини... Девет човека от Неделище са самобитни поети, които изплакват в стихове мъката си по родния край. Поезията им е събрана в антология със заглавието „Душата на Бурел“¹⁷.

Когато наши сънародници, живеещи в чужбина, раздирани от носталгия се завръщат по родните места, както ластовичките напролет, те плачат над родните руини. Трогателни са сцените при пристигането на българите от Бесарабия, Таврия, Молдова, Америка...

А как гледат в чужбина на нашия фолклор?

Във Франция дават мило за драго да изчоплят нещо из своя фолклор, колкото и дребно да е то, защото всичко е изчезнало. Затова на нашите събори те се съсипват да заснемат видяното и чутото, за да го отнесат в своята страна.

В Япония формират български детски хор, в който япончетата изпълняват със завидно майсторство наши песни.

В Англия имат български танцов състав, който играе прекрасно български хора. С внимание и постоянство овладяват нашите неравноделни тактове.

Родопската песен на Валя Балканска изправи на крака журито в Кан и лети в Космоса.
В чужбина ни ценят.

Ние все още газим до колене в автентичното ни фолклорно богатство.

За щастие, у нас има институции, които издирват и съхраняват родния ни фолклор. Това са Институтът за фолклор при БАН, Асоциацията „Онгъл”, която ни събира днес на тези научни четения, Дружество „Родознание”, Фондация „Мати България”, Импресарско-издателска къща „Род” и др. Необходимо е всички те да се обединят и всеки в своя сектор, с общи усилия, да спасяваме нашето най-голямо богатство – българската духовност.

29 ноември 1997 г.

БЕЛЕЖКИ

1. **Любенов, Р.** – Бурел и с. Неделище. Речник на говора, фолклорни и етнографски проучвания. С., 1993, 199, No. 35.
2. **Пак там**, с. 187-188, No. 7.
3. Каскандиса (диал. от тур. ез.) – завидя, заревнува.
4. Муе (диал.) – мухи.
5. Видело (диал.) – светилен газ.
6. **Любенов, Р.** – цит. съч., 192, No. 13.
7. Пужел’ (диал.) – плужек, гол охлюв.
8. **Любенов, Р.** – цит. съч., 199, No. 33.
9. Т.нар. „нова народна песен” е написана от самия Райко Любенов. Тя може да бъде определена като „авторска песен на фолклорна основа”. Бел. ред. Нейният пълен текст също се пази в ААО.
10. **Архив на Асоциация за антропология, етнология и фолклористика (ААО).** Пълният текст на изследваните автентични фолклорни песни, запазени в Архива, е на разположение на интересуващите се.
11. Сой (диал. от тур. ез.) – букв. ‘род’, тук ‘личен, добър род’.
12. **ААО.**
13. Аз зная за такива отношения между брат и сестра; те дори имат дете... В друг един случай, първи братовчеди се ожениха и имаха момче и момиче, които ми бяха много добри ученици. Зная и два случая на Едипов комплекс.
14. Нагос’е (диал.) – на гости.
15. **Любенов, Р.** – цит. съч., 194, No. 17.
16. Ранете ю и од н’у се пазете! (диал.) – Грижете се за нея и от нея се пазете!
17. **Душата на Бурел. Антология стихове и проза за родния край.** Събрал и подредил Райко Любенов. С., ИИК „Род”, 1998 г.